

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
ՎԱՐԴԱՆ ԱՏԵՓԱՆԻ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

Պաշտոնական ընդհանխոսներ՝

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԱՐՄԱՆՈՒՇ ԿՈԶՄՈՅԻ ԿՈԶՄՈՅԱՆ
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
ԹԱՄԱՐ ԼԱԶԱՐԻ ՅԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական
լեզվաբանական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2014 թ. մարտի 28-ին ժամը 14.00-ին ՀՀ ԳԱԱ
Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈՂ-ի Հայ և
արտասահմանյան գրականության 003 մասնագիտական խորհրդում: Հասցեն՝
Երևան, Գրիգոր Լուսավորիչ, 15:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է փետրվարի 26-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար,
բանասիրական գիտությունների
թեկնածու՝

Ա. Մարգարյան Ա.Ա. Մարգարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Աշխատանքը նվիրված է իրանցի բանագետ Սադեղ Չեղայաթին, նրա
բանագիտական ժառանգությանը և իրանական ազգագրագիտության մեջ
ունեցած դերակատարությանը:

Թեև Իրանի բազմահազարամյա մշակույթը թույլ է տալիս գիտականորեն
մշակելու և կազմակերպելու բանավոր արվեստի գիտական ըմբռման
սկզբունքները, այնուամենայնիվ բանահյուսագիտությունը իբրև գիտություն
ծնավորվել է համեմատաբար ուշ՝ XX դարի սկզբին: Բանահյուսական և
ազգագրական վիթխարի ժառանգությունը կարծես դուրս է մնացել
ուսումնասիրողների հետաքրքրությունների շրջանակից: Նույնիսկ ժամանակի
դասական համարվող գրականագետների կողմից այս բնագավառում
իրականացվող հետազոտությունները և ուսումնասիրությունները
գրականագիտական չափումներով չեն արժևորվել:

Ավելորդ չէ նկատի առնել այն հանգամանքը, որ իրանական
գրականությունը իր պատմության ընթացքում սերտորեն առնչվել է
ժողովրդական բանահյուսությանը:

Թեմայի ընտրությունը պայմանավորված է այն մեծ հետաքրքրությամբ,
որն իրենից ներկայացնում է Իրանում բանահյուսագիտության և ազգագրության
ծնավորումը որպես գիտություն: Իսկ այդ ճանապարհի առաջնորդն ու նրան
համակարգային բնույթ հաղորդող անշուշտ Սադեղ Չեղայաթն է: Ելնելով այս
հանգամանքից՝ մենք անդրադարձել ենք Ս. Չեղայաթի կյանքին ու
ստեղծագործական էջերին, բանագիտության ասպարեզում նրա մշակած
գիտական ծրագրին:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻՎԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության արդիականությունը կայանում է նրանում, որ մինչ
այժմ հայ գրականագիտության մեջ Ս. Չեղայաթը որպես բանահյուսագետ և
ազգագրագետ համակողմանի չի ներկայացվել: Իսկ նրա բանահյուսական
ժառանգության ուսումնասիրումը բացառիկ կարևորություն ունի իրանական
ժողովրդի բանավոր խոսքի, տարբերակների ու պատմների, ժողովրդի
կենցաղի, նախնական պաշտամունքի, հեթանոսական և այլ կրոնների
պատմության, դրանց վերաբերյալ նյութերի հավաքագրման և հետազոտման
մասին ընդգրկուն պատկերացում կազմելու առումով:

Ցավոք, այսօր հայ գիտական և գրական շրջանակներում հայտնի են մեկ-
երկու թարգմանություններ, որոնց թվում «Աբյի քանոմ» պատմվածքի
թարգմանությունը (Նարցիս / գրական, գեղարվեստական, մշակութային
հանդես, 2006, թիվ 1, էջ 69-73, թարգմանությունը՝ Նունե Հովհաննիսյանի):

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿԱՆ ՌԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Սեր ուսումնասիրության առարկան Ս. Չեղայաթի բանահյուսական,
ազգագրական և գրական գեղարվեստական ժառանգությունն է, նպատակը՝
նրա ստեղծագործության ճանապարհով Երևան հանել իրանական

բանահյուսական ժառանգության ներմուծումը նրա գեղարվեստական ստեղծագործությունների մեջ և ներդրումը Իրանում բանագիտության և ազգագրագիտության՝ որպես համակարգված գիտության ձևավորման մեջ: Հաշվի առնելով նախկինում ստեղծված ժառանգությունը՝ մենք փորձել ենք առավել համակողմանի ուսումնասիրություն կատարել: Մենք մեր առջև խնդիր ենք դրել նաև ուսումնասիրել Ս. Հեղայաթի և եվրոպացի գիտնականների համագործակցության ուղիներն ու նրանց հետ հեղինակի ունեցած հարաբերությունները:

Հիմնվելով ուսումնասիրության վերոնշյալ նպատակային ուղղվածության վրա՝ աշխատանքում առաջադրված են հետևյալ խնդիրները.

- Նկարագրել այն ժամանակաշրջանը և միջավայրը որտեղ ծնվել և դաստիարակվել է Ս. Հեղայաթը, ներկայացնել երկրում տիրող ծանր տնտեսական վիճակը, քաղաքական բարդ և ճնշող պայմանները, որոնք ճագատագրական դեր են խաղացել Ս. Հեղայաթի աշխարհայացքի ձևավորման և աշխարհընկալման մեջ, ընտանիքի և մտերիմների հետ հեղինակի ունեցած հարաբերությունները, որոնք էական նշանակություն են ունեցել նրա կրթության և դաստիարակության հարցերում:

- Համակողմանի ներկայացնել այն հիմնաբարերը, որոնք կազմել են հեղինակի ստեղծագործական ատաղձը, բացահայտել նրա գրականության վրա միջավայրի ազդեցության շրջանակները:

- Վերլուծության ենթարկել հեղինակի գրական-գեղարվեստական ստեղծագործական ժառանգությունը, ներկայացնել բանահյուսագիտության և ազգագրության ուսումնասիրության ոլորտում նրա բերած նպաստը, երևան հանել Իրանում բանահյուսագիտության զարգացման հեղայաթական հայեցակարգը, որը հիմնված է հեղինակի գիտական բարեխղճության և նյութի մոտեցման պատասխանատվության վրա:

- Շեշտել այն հանգամանքը, որ բանահյուսագիտությունը որպես գիտություն Իրանում ձևավորվել է հենց Ս. Հեղայաթի ջանքերի շնորհիվ, որը նա ներկայացրել է մշակված գիտական ծրագրի միջոցով: Այս առումով կարևոր նշանակություն ունեն նաև նրա «Օսանեհ» («Հեքիաթ») և «Նեյրանգեստան» («Հրաշքների երկիր») ուսումնասիրությունները:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Սաղեղ Հեղայաթի բանահյուսական ժառանգությունը» թեմայով ատենախոսությունը շարադրելիս առաջնորդվել ենք վերլուծական, իսկ հայկական բանահյուսական աղբյուրներին դիմելիս հաճախ պատմա-համեմատական մեթոդներով: Աշխատանքն իրականացնելիս ընթերցվել և մշակվել են թեմայի հետ առնչվող բոլոր նյութերը՝ գեղարվեստական գրականություն, մեմագրություններ, մամուլ, կատարվել է նյութերի դասակարգում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ս. Հեղայաթը XX դարի իրանական մշակույթի և գրականության կարկառուն դեմքերից է, մեծանուն գրող, բանահյուսագետ և ազգագրագետ, ում գիտա-գրական ժառանգությանը հայ ընթերցողը ցարդ մնացել է անտեղյակ: Նրա մասին գուցե իմանան միայն սահմանափակ թվով արևելագետ մասնագետներ: Մինչդեռ անվերջ համալսարանական պայմաններում ավելի մեծ հնարավորություններ կան մեր դրացի պետության մշակութային ասպարեզի երևելիին ճանաչելու համար:

Ս. Հեղայաթը սիրված և ճանաչված գրող է, սակայն նրա գրական բազմաբնույթ ժառանգության մեջ առաջնահերթ կարևորություն են ներկայացնում բանահյուսագիտական և ազգագրական ուսումնասիրությունները և ստեղծագործությունները, և մենք խնդիր ենք դրել մեր առջև բացահայտելու հենց Հեղայաթ բանահյուսագետին՝ այսպիսով փորձելով փոքր-ինչ լրացնել երկու երկրների մշակութային ասպարեզի այդ բացը:

Աշխատանքը կարող է օգտակար լինել մասնավորապես իրանական բանահյուսագիտությամբ, ազգագրագիտությամբ և մշակույթով զբաղվող գիտնականների, նաև իրանագիտության ֆակուլտետի ուսանողության համար:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Ս. Հեղայաթի գրական ժառանգությանն անդրադարձել են թե՛ իրանական և թե՛ արտասահմանյան արևելագետ մասնագետներ ու մշակույթի գործիչներ: Մենք հնարավորինս օգտվել ենք այդ աղբյուրներից: Իրանական գիտնականներից են Յահյա Արյամփուրը («Az Nīmā tā rūzēgār-e mā, vol. 3», 1387), Էնջավի Շիրազին («Farhang-e mardom vatarz-e gerdāvārī va nēvēštan-e ān, 1346, «Jān-e 'āryat» in Pažūhēshā-ye adabī, 1381), Սոհամմեղ Ջաֆար Սահջուրը («Adabyāt-e 'āmyānē-ye Irān», 1386), Սոհամմեղ Քաթուվյանը («Sādēq Hēdāyat va marg-e nēvisandēh», 1384), Իրաջ Աֆշարը («Hēdāyat va nēzām-e gerdāvārī-e farhang-e mardom-e Irān», 1382), Ջահանգիր Ֆորուհարը («Pažūhēshā-ye Hēdāyat dar bāvarhā-ye Irānyān», 1381), Սոհամմեղ Ղասեմզադեհը («Rūy-e jādē-ye nammāk», 1387), Հասան Ղաեմյանը («Darbārē-ye Hēdāyat va Hēdāyat az nēgah-e orūpāyān», 1384), Հուշանգ Էթեհադը («Pažūhēšgarān-e Mo'āsēr-e Irān», 1387), Ռեզա Սարշարը («Rāz-e šohrat-e Sādēq Hēdāyat», 1388), Փաքսիմա Սոջավեզին («Rūy-e dīgar-e sēkē-ye Hēdāyat», 1386), Ս.Ֆ. Ֆարզանեն («Sādēq Hēdāyat dar tār-e 'ankabūt», 1384, «Āšnāyī bā Sādēq Hēdāyat», 1387), Սարյամ Ղանայի Բորումանդը («Sādēq Hēdāyat dar bütē-ye naqd o nazar», 1377) և շատ ուրիշներ:

Մեր ատենախոսության մեջ ներառված են Ս. Հեղայաթի և Իրանի ժամանակակից գրականության մասին վերլուծական նյութեր հայ ուսումնասիրող-գիտնականներից (Սովսիսյան Հ., Շեխոյան Լ., («ժամանակակից պարսից գրականության պատմության ակնարկներ (1941-1978)», 1989), Բուդադյան Ա., Սովսիսյան Հ., Շեխոյան Լ. («Սոցիալական մոտիվները ժամանակակից պարսկական արձակույթում», 1970) և ուրիշներ):

Օգտվել ենք նաև ռուս և եվրոպացի արևելագետների հոդվածներից և ուսումնասիրություններից՝ Кислаков Н. (Советская этнография – 2, Москва – Ленинград, 1949, стр. 230), Комисаров Д. (Советская Востоковедение, 4, М., О жизни и творчестве Садека Хедаята 1956, стр. 56), Розенфельд А. (Восточный альманах, Сборник, Выпуск первый, М., 1957, стр. 237), Оранский И. (Введение в иранскую филологию, М., 1988), Humbach H. («The heritage of Zarasthushtira» (A new translation of his Gatas), 1994), Masse H. («litteratures populaires de tout les nations v.1», 1938, «Contes en Populaire», 1925), Monti V. «Sādēq Hēdāyat va āsar-e ū», tr. Qāēmyān H., 1382:

Աշխատանքը կատարելիս ուսումնասիրել ենք Ս. Յեղայաթի բնագրերը, նրա բանագիտական և ազգագրագիտական ժառանգությունը: Չեռքի տակ ունեցել ենք ինչպես ծավալուն ուսումնասիրություններ, այնպես էլ հրապարակագրական նյութեր՝ տպագրված մամուլում հիմնականում «Soxan» և «Mūsāq» ամսագրերում: Որոշ դեպքերում դիմել ենք նաև համացանցային աղբյուրների:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՅՑԸ

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլուխներից (յուրաքանչյուր գլուխը երկու ենթագլուխներից), եզրակացություններից և օգտագործված գրականության ցանկից: Շարադրված է 134 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ՍՊՈՒՆԻ ԳՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱԿՎՈՐՈՒՄԸ ԻՐԱՆԻ ԳՐՈՂ ԵՎ ԲԱՆԱԳԵՏ

Այս գլուխը ստորաբաժանված է երկու ենթագլուխների՝ «Պատմության և հասարակության խնդիրները Ս. Յեղայաթի ստեղծագործություններում» և «Ս. Յեղայաթի արծակի բանախոսական հենքը»:

Առաջին գլխում ներկայացված է Իրանի քաղաքական և տնտեսական վիճակը, դրա ազդեցությունը Ս. Յեղայաթի կյանքում:

Իրանը XIX դարի սկզբում սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային բարդ ու հակասական պայմաններում էր գտնվում: Սա այն ժամանակաշրջանն է, երբ ի հայտ են գալիս հակաբռնապետական, մշակութային, լուսավորական շարժումները: Ժողովրդական զանգվածների միջից հայտնվում են առաջնորդներ, որոնք հանդես են գալիս օտար երկրների ոտնձգությունների դեմ պայքար ծավալելու կոչերով: Պայքար, որի սաղմերը երևան էին եկել դեռ Սեֆյան դինաստիայի շահերի իշխանության շրջանից և ուղղվել Ղաջարական դինաստիայի Նասեր էդ Դին շահի անողորք քաղաքականության դեմ, որ երկիրը հասցրել էր ծայրահեղ չքավորության և տնտեսական քայքայման եզրին:

Նասեր էդ Դին շահը, լինելով փառամոլ և ճամփորդությունների սիրահար, ձգտում է ուղիներ բացել դեպի եվրոպական առաջադեմ երկրներ: Կրթամշակութային կեանքը հետզհետե աշխուժանում է: Շահի հրամանով նույնիսկ ուսանողներ էին եվրոպա ուղարկվում: Այդ տարիներին թարգմանություններ են կատարվում համաշխարհային գեղարվեստական

գրականությունից, հայտնի օտար գիտնականների ուսումնասիրություններից և հետազոտություններից: Հրատարակվում են օրաթերթեր և ամսագրեր երկրում և երկրից դուրս: Այդուհանդերձ, Իրանում ստեղծված սոցիալական վիճակը չափազանց անմխիթար էր:

XIX դարի երկրորդ կեսից երկիրը ոչ միայն մշակութային զարգացման նոր շրջան է մուտք գործում, այլև զարկ է տրվում առևտրա-արդյունաբերական ոլորտին, բայց իշխանության վարած սխալ քաղաքականության հետևանքով երկիրը հասնում է ծանր կացության: Հրապարակ են իջնում մշակույթի ազգային գործիչներ: Նրանք իրենց մտավախությունները և վերաբերմունքը արտահայտում են գրականության միջոցով, հրապարակախոսական ելույթներով և քաղաքական հոդվածներով: XX դարի առաջին տարիներին նպաստավոր պայմաններ են ստեղծվում գրականության զարգացման համար: Քաղաքական և մտավոր կյանքում տեղի ունեցած այս վերելքում էլ ձևավորվել է Սադեղ Յեղայաթ արվեստագետը, ձեռք բերել գաղափարական հասունություն, ուրույն մտածելակերպ, այն, ինչ կոչվում է աշխարհայացք:

Ս. Յեղայաթը (1903-1950) մտավորական և ազնվական ընտանիքի զավակ է: Միջնակարգը ավարտելուց հետո 1926 թ. ուսումը շարունակելու նպատակով մեկնում է Եվրոպա: Նա իր ամբողջ ազատ ժամանակը նվիրում է ընթերցանության և լայն ճանաչողություն ձեռք բերում եվրոպական, ռուսական և ամերիկյան գրականությունից, սակայն ուսումը անավարտ է թողնում:

XX դարի 20-ական թվականներին Իրանում քաղաքական քառասյին վիճակ էր տիրում, նույն ժամանակահատվածում ստեղծվում են գեղարվեստական գրականության նոր ժանրեր՝ վեպ, պատմվածք, վիպակ, նովել, որոնք հնարավորություն են ընձեռում պատկերելու Իրանի սոցիալական կյանքի արատները: Իր ստեղծագործություններով պարսկական գրականության զարթոնքի մեջ մեծ ազդեցություն է ունենում նաև Ս. Յեղայաթը: Փարիզում ապրած հոգեբանական վտանգներով լի տարիները միաժամանակ տալիս են իրենց թե՛ դրական, թե՛ բացասական պտուղները: 1928 թ. ինչ-ինչ պատճառներով ինքնասպանության փորձ է անում և բարեբախտաբար փրկվում է: Մյուս կողմից նրա գրական աշխարհը առավել արգասավոր է դառնում:

Եվրոպայից վերադառնալուց պես, տեսնելով երկրի տնտեսական և քաղաքական վատթարագույն պայմանները, բռնակալ իշխանության անտարբերությունը, բռնկվում է հակաիշխանական պայքարի կրակով:

1936 թ. (1315) Ս. Յեղայաթը մեկնում է Հնդկաստան, այնտեղ առիթ է ունենում սովորելու պահլավերեն, որի արդյունքում կարողանում է պահլավական հուշարձաններից թարգմանություններ կատարել. «Kārnāmēye Ardēšīr-e Bābakān» («Արթախշիրե Փափաքանի վարքագրությունը»), «Gojastē Abāliš» («ԱնիծյալԱբալիշ»), «Šahrēstānhāye Īrānšāhr» («Իրանի քաղաքները»), «Yādēgār-e Jāmāsb» («Ջամասբի հիշատակարանը»)¹:

1941 թ. ստեղծվեց «Hēzbē tūdē-ye Īrān» (Իրանի ժողովրդական կուսակցություն) կոմունիստական տիպի կուսակցությունը: Հիմնականում գործելով Մոսկվայի հրահանգներով՝ այն դարձավ ազդու լծակ Խորհրդային Միության ձեռքում՝ Իրանի նկատմամբ «սովետային» քաղաքականություն

¹ Hēdāyat S., Nēvēštēhāyē parākandēh, bē kūšēš-e Qāēmyān H., Tehran, 1385, pp. 325-338, 402-422, 423-434.

իրագործելու գործում: Նրանց դրոշի տակ են հավաքվում երկրի աշխատավորությունը, առաջադեմ մտավորականությունը, արվեստագետներ և գրողներ: Ս. Յեդայաթի համար ստեղծվում են աշխատելու և պայքարելու նոր հորիզոններ: Նա սկզբում կուսակցության պայքարատենչ քաղաքական շարժումներին էր մասնակցում, նույնիսկ համագործակցում էր նրանց հետ: Կուսակցությունն ուզում էր գրողին դարձնել այն, ինչ որ իր զաղափարախոսությունն էր թելադրում: «Բնականաբար ծախակողմյանները Յեդայաթին այսպիսին ներկայացնելուց առավելագույն օգուտը կբաղեին և նրան կգրավեին դեպի իրենց»²: Կուսակցության քայլերը, սակայն, նրա մեջ կասկածներ են առաջացնում: Յետզիետե ինքը և իրեն շրջապատող երիտասարդները գիտակցում են իրականությունը, հիասթափված հրաժարվում որևէ համագործակցությունից և հեռանում: Ս. Յեդայաթը ճնշվածի և մերժվածի զգացումով, չունենալով ապագայի հեռանկար, 1950 թ. (1329) վերադառնում է Ֆրանսիա, որտեղ կնքում է մահկանացուն:

Առաջին ենթագլխում՝ «Պատմության և հասարակության խնդիրները Ս. Յեդայաթի ստեղծագործություններում» անդրադարձել ենք հեղինակի գրական ստեղծագործություններին ու ուսումնասիրություններին, որոնք ուղակի ազդված են երկրում տիրող քաղաքական և տնտեսական բարդ պայմաններից: Ս. Յեդայաթի գրական շնորհը երևան է եկել դեռևս պատանեկության տարիներից, երբ դպրոցական ընկերների համար հրատարակում էր «Sēdāye amvāt» («Մեռածների ծայր») թերթը: 1924 թ. (1303) տպագրվում է Ս. Յեդայաթի առաջին պատմվածքը՝ «Zabān-e hāl-e yēk olāq bē vaqt-e marg» («Ավանակը մահվան պահին»): 1929 թ. գրում է «Asīr-e farānsavī» («Ֆրանսիացի գերին»), «Afsānē-ye āfarīnēš» («Արարչագործության առասպելը»), «Hājīāqā», «Al b'asīat ol īslāmīat fil belād ol faranjīyē» («Իսլամի առաքելությունը եվրոպական երկրներում») ստեղծագործությունները, «Zēndeh bē gūr» («Կենդանի թաղվածը») ժողովածուն, և իր գլուխգործոցը՝ «Būf-e kūr»-ը («Կույր բուն»):

Ս. Յեդայաթի Յնդկաստան ուղևորության արդյունք է նաև հայրենասիրական, բայց միաժամանակ երգիծանքով լի «Mīhanparast» («Յայրենասերը») պատմվածքը, որը տպագրվել է 1941 թ. (1320) և տեղ գտել «Sag-e vēlgard» («Թափառաշրջիկ շունը») ժողովածուի մեջ: Նրա 30-ական թթ. պատմվածքները՝ «Mohalēl»-ը («Միջնորդ ամուսին»), «Mordēxārkhā»-ն («Գիշակերները») («Sē qatrē xūn») («Երեք կաթիլ արյուն») ժողովածուից), «Parvīn doxtar-e Sāsān»-ը («Սասանի դուստրը Փարվին»), և «Ātaš parast»-ը («Կրակապաշտ»), իրենց սոցիալական խոր բովանդակությամբ, դեպքերը և մարդկանց բացահայտելու առանձնահատկությամբ արժանանում են հասարակության գնահատանքին և ուշադրությանը: Նույն ժամանակահատվածում՝ «Rob'e» (քառյակ) գրական խմբակի հետ համագործակցության տարիներին, Ս. Յեդայաթը, Շին Փարթով Ազամը և Բոզորգ Ալավին երեք առանձին պատմվածքներ են գրում և կազմում են «Anīrān» (Ոչ Իրան) ժողովածուն: Շին Փարթով Ազամը՝ «Fath-e Ēskandar»-ն («Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը») է գրում, Բ. Ալավին՝ «Hojūm-e 'arab»-ը («Արաբների հարձակումները»): Իսկ Յեդայաթը ներկայանում է «Sāyē-ye

moqol» («Մոնղոլի ստվերը») պատմվածքով: Նա Ս. Մինովիի համագործակցությամբ գրում է նաև «Māzyār» դրաման:

1932-1934 թթ. (1311-1313) լույս է տեսնում «Sē qatrē xūn» («Երեք կաթիլ արյուն») ժողովածուն (տասնմեկ պատմվածքով՝ «DāšĀkol», «Ābjī xānom» և այլն), «Sāyēh rošan» («Լուսավոր ստվեր») ժողովածուն (յոթ պատմվածքով՝ «S. G. L. L.» և «'Arūsak-e pardēh») («Տիկնիկը վարագույրի ետևում») և այլն), «'Alavīyē xānom», «Xar-e dajāl» («Նեռի ավանակը»), «Vaq-vaq sāhāb», «Tarānēhāye Xayyām» («Խայյամի երգերը»), նաև «Ēsfahān nēsf-e jahān» («Սպահանը աշխարհի կեսը»), և այլն, որոնք գրել է Ֆրանսիայից վերադառնալուց հետո:

Ս. Յեդայաթի կանացի կերպարներով աչքի ընկնող պատմվածքներն են «Lālēh», «'Alavīyē xānom», «Ābjī xānūm», «Kātīyā», «Mādīlēn», «Sāmpīngēh» («Ֆրանսերեն լեզվով»), «Zanī kē mardaš rā gom kard» («Ամուսնուն կորցրած կինը»), «Bonbast» («Փակուղի») և այլն: Նշենք, որ կանանց կերպարների հանդիպում ենք նրա գրեթե բոլոր պատմվածքներում: Երգիծանքի քողի տակ է ներկայացնում իր կյանքի վերջին հրաշալիքներից «Tūr-e morvārī» («Մարգարտե թնդանոթ») պատմվածքը:

Ս. Յեդայաթի զրաքննադատական հոդվածների լավագույն մուշեղներից են «Robā'īyāt-e Xayyām» («Խայյամի քառյակներ»), «Çand noktēh darbārēye Vīs va Rāmīn» (« Մի քանի նշմար Վիս ու Ռամինից»), «Payām-e Kāfīkā» («Կաֆկայի պատգամը»), որոնց մեջ բացահայտվում են գրականագետի բովանդակությունը և տաղանդը՝ հասարակությանը ճանաչելի դարձնելու դարարար և ժամանակակից արվեստագետներին: 2006 թվականին Յասան Ղաեմյանը հրատարակում է նրա ցանուցի երկերը՝ «Nēvēštēhāye parākandēh» («Ցանուցի եղեր») խորագրի տակ:

Ս. Յեդայաթը սիրում է նաև երկրի նախախլամական շրջանի պատմությունը և մշակույթը, շատ զգուշությամբ և ակնածանքով է վերաբերում դրանց: Քաջատեղյակ լինելով իր ազգի մշակույթին, առասպելաբանությանը՝ նա սկսում է գրի առնել ժողովրդի երգերը, հեքիաթները, ասացվածքները, սովորույթները, ծեսերը, վարք ու բարքը, նաև ներկայացնում ֆուլկլորի նյութերի հավաքման ձևը, աշխատանքի ծրագիրն ու ուղղվածությունը: «1931-1933 թթ. նրա հրատարակած երկու փոքրիկ գրքերը՝ «Ōsānēh»-ն («Յեքիաթ») և «Nēyrangēstān»-ը («Յրաշքների երկիր»), սկիզբ դրեցին էթնոգրաֆիայի և ֆուլկլորի նյութերի ամբողջացմանը և հանդիսացան իրանական ժողովրդական արվեստի և կենցաղի ուսումնասիրման աղբյուր արևմտաեվրոպական գիտնականների հետագա աշխատությունների համար»³:

Ս. Յեդայաթը Իրանի ժամանակակից գրական աշխարհում առաջիններից էր, ով աշխատեց այս ուղղությամբ և դարձավ շատերի ուսուցիչ:

Երկրորդ՝ «Սաղեղ Յեդայաթի արձակի բանահյուսական հենքը» ենթագլխում Ս. Յեդայաթը ներկայացվում է ոչ միայն նորավեպի և կարճ պատմվածքի վարպետ, այլև որպես բանահավաք, որպես Իրանում գիտության այս ոլորտի սկզբնադիր և կազմակերպիչ: Քաջածանոթ լինելով իրանական բազմաժամիր հարուստ բանահյուսությանը և արժևորելով այն որպես իր ժողովրդի աշխարհընկալման և խոսքարվեստի համաձուլվածք, նա չէր կարող հայրենի բանահյուսության արտահայտչական հնարավորությունները չօգ

² Majalē-ye Sēpid o Sīyāh, 1346, vol.15, no. 5, p.16.

³ Кислаков Н., Советская этнография – 2, Москва – Ленинград, 1949, стр. 230.

տագործել իր գեղարվեստական երկերը կերտելիս: Ֆրանսիացի գրող ժան Կամբորը նրա մասին հետևյալն է գրում. «Սադեղ Յեդայաթը այն կարկառուն դեմքն է, ով լավատեղյակ էր արևելքի հին գրականությանը, իսկ արևմուտքից յուրացրած՝ եվրոպական ծաղկանոցում աճած վարդերը հաջողությամբ պատվաստում էր Իսպահանի կարմիր վարդերի հզոր քփերին»⁴: Այս առումով նրա նախասիրությունները տարածվում էին գրեթե բոլոր ժանրերի վրա՝ հեքիաթ, երգ-խաղիկներ, ասացվածքներ: Ընդ որում նա կարողանում էր բանարվեստից քաղված նյութը հնչեցնել հասարակ ժողովրդի կենցաղին, սովորություններին և հանդիսածեսերին ներդաշնակ: Ս. Յեդայաթը հասունության տարիներին ժողովրդի կենսակերպն ու աշխարհայացքը առավել մոտիկից ուսումնասիրելու և ճանաչելու համար շրջում է գյուղերն ու ավանները: Նա, տիրապետելով արդի պարսկերեն լեզվի նրբություններին, ժողովրդական բանահյուսության հիմքից գրական գանձեր հյուսեց:

Ս. Յեդայաթի պատմվածքների հերոսները ամենատարբեր խավերի ներկայացուցիչներ են՝ արվարձանների բնակիչներ, գյուղացիներ, թափառաշրջիկներ, հանցագործներ, թերուս, երբեմն նաև կրթված մարդիկ: Ժողովրդական բառ ու բանը այդպես բարձր գնահատող գրողը մարդկայության բարձր արժանիքները պետք է որոներ և տեսներ հասարակ մարդկանց միջավայրում, այդ միջավայրի վառ անհատականությունների մեջ: Այդպիսին է Դաշ Աբուլը՝ համանուն պատմվածքի հերոսը: Պատմվածքում վարպետորեն զուգակցված են երգիծական, հոգեբանական և ռոմանտիկ մոտիվները:

Յմտորեն օգտագործելով մտահղացած սյուժեի հնարավորությունները՝ Յեդայաթը մի պատմվածքի սահմաններում բանահյուսական բազմաժանր նյութը (ասացվածք, անեծք, երգ, օրհնանք) զուգակցում է որևէ ծեսի, հանդիսանքի պատկերման հետ: Դրա շնորհիվ ստեղծագործությունը գրական-գեղարվեստական արժեքից զատ ձեռք է բերում ազգագրական ճանաչողական նշանակություն: Ճիշտ այդպիսին է «*Ābjī xānom*» պատմվածքը, որը ամուսնության տարիքն անցած մի աղջկա անձնական ողբերգության պատմությունն է: Իրավագուրկ վիճակի հետևանքով կանանց խեղված ճակատագրերի ևս մի, այդ ժամանակ հաճախադեպ խնդրի է անդրադարձել Ս. Յեդայաթը: «*Zanī kē mardaš rā gom kard*» («Ամուսնուն կորցրած կինը») պատմվածքով: «*Taxt-e Abū nasr*» («Աբու Նասրի գահը») պատմվածքը գրված է բարձր հայրենասիրական ոգով, իսկ «*Čangāl*» («Մագիլ») պատմվածքում վարպետ գրչով ընդգծում է մորը կորցրած երեխաների՝ քույր և եղբոր հուզահոգեբանական վիճակը:

Կենդանական առակի կանոններով է գրված «*Xar-e dajāl*» («Նեռի ավանակը») վերնագրով պատմվածքը: Ս. Յեդայաթը կյանքի վերջին տարիներին այլևս անկարող էր հանդուրժել երկրում ստեղծված կամայականության մթնոլորտը: Հայրենասեր գրողի դառնացածությունն ու զայրույթը դառնում էին անտիրապետելի, և նրա այլաբանությունը դառնում էր ավելի քան թափանցիկ: Այդպիսի թափանցիկությունը գերակայող է նրա «*Tūp-e morvārī*» («Մարգարտե թնդանոթ») ստեղծագործությունում:

⁴Monti V., *Sādēq Hēdāyat va āsār-e ū*, maqālē-ye Žān Kāmbord, tarjome-ye Hasan Qaemyān, Tehran, 1382, p. 12.

Ս. Յեդայաթը, ի շարս բանահյուսության այլ ժանրերի, հատկապես արժևորում էր հեքիաթը՝ որպես ժողովրդի ակնկալիքներն ու աշխարհընկալումներն անդրադարձնող գանձարան: Բնականաբար նա պետք է օգտագործեր և օգտագործել է այս ժանրի բազմանշանակ հնարավորությունները: Հեքիաթի ժանրաձևով ստեղծագործելիս նա դրսևորել է խոսքի պարզության բացառիկ կարողություն, ժողովրդի հետ նրա լեզվով հաղորդակցվելու հմտություն: Այդօրինակ պարզության նմուշ է Ս. Յեդայաթի «*Ābē zēndēgi*» («Կենարար ջուրը») ստեղծագործությունը: Այլ ժողովուրդների հեքիաթներից Ս. Յեդայաթի կատարած մշակումներից են «*Laçak kûcûlû-ye qērmēz*» («Կարմիր գլխաշորով փոքրիկը»): «*Šangūl mangūl*», «*Āqā mûšē*» («Պարոն մկնիկը»), «*Qēsē-ye gorg va bozqālē*» («Գայլի և այծի հեքիաթը»), «*Pēsarak-e tanbal*» («Ծույլ տղան»), «*Qēsē-ye dandān morvārīd*, *gīs golābatūn*» («Մարգարտե ատամի, ոսկեթելժամի հեքիաթը»):

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՆՈՒՄ
ՍԱԴԵՂ ՅԵԴԱՅԱԹԸ ԻՐԱՆԿԱՆ ԲԱՆԱՅՅՈՒՄԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲԱՎՈՐՈՂ

Այս գլուխը նույնպես բաղկացած է երկու ենթագլուխներից՝ «**Իրանում բանահյուսագիտության զարգացման հեղաթափական հայեցակարգը**» և «**Յեդայաթը բանահավաքչական գործի նախաձեռնողը**»:

Իրանում ֆուլկլոր բառը, որպես գիտական տերմին, հանդես եկավ XIX դարի երկրորդ կեսից, իսկ բանահյուսագիտությունը և ազգագրությունը պարսկերեն գրականության մեջ եվրոպացի արևելագետների ավելի ուշ շրջանի ուսումնասիրությունների արդյունք են: Իրանական բանահյուսության և ազգագրության նյութերի հավաքագրումը և ուսումնասիրումը գիտական հիմքերով փաստորեն սկիզբ է առնում Ս. Յեդայաթի ջանքերով: Մինչ այդ կատարված աշխատանքները կրել են հիմնականում նախապատրաստական բնույթ: Այսպես, եղել են մարդիկ, որոնք ջանադիր կերպով գործել են այդ ուղղությամբ, բայց դրանք մնացել են թերի կամ անավարտ: Իրանի բանահյուսության ուսումնասիրության զարգացման գործում ավանդ ունեցան արտասահմանցի այնպիսի գիտնական-արևելագետներ, ինչպիսիք են Յանի Մասեն, Դ. Լորիմերը, Ջեյմզ Մորիյեն, Արթուր Քրիստիանսենը, Յան Ռիփքան, Ա. Ռոզենֆելդը, Դ. Կամիսարովը, Ն. Կիսլակովը, Վ. Ժուկովսկին, Լ. Փ. Էլվել Սաթընը և շատ ուրիշներ:

Սեֆյան թագավորության տարիների ժողովրդական բանարվեստի մոտիվների հավաքագրմամբ, մշակմամբ և հրատարակությամբ զբաղվել է գիտնական, հոգևորական Ադա Ջամալ Խանսարին, իսկ Ղաջարյե դինաստիայի Նասեր էդ դին շահի գահակալության ժամանակաշրջանի ազատամիտ մարդկանցից՝ Միրզա Հաբիբ Եսֆահանին: Ժողովրդական բանահյուսությամբ և ազգագրությամբ զբաղվող ժամանակի տաղանդավոր գրականագետներից է եղել նաև Հասան Սողադանը (1898-1925): XX դարում քրտնաջան և անխնայ աշխատանք են կատարում մի շարք գրողներ, ժողովրդական բանահյուսություն ուսումնասիրողներ Հոսեյն Քուհի Քերմանին, Ալի Աբբաս Դեհխոդան, Ամիր Դոլի Ամինի Եսֆահանին, Ֆազլուահ Սոքիի Սոհբադին, և ուրիշներ:

Ս. Չեդայաթի՝ ժողովրդական բանահյուսության և ազգագրական ուսումնասիրության առաջին շրջանը արգասավորվեց «Օսանեհ» 1931թ. (1310) և «Neyrangēstān» 1933 թ. (1312) ուսումնասիրություններով: «Mūsīqī» և «Soxan» ամսագրերում տպագրվում են նրա հոդվածները՝ «Tarānēhā-ye 'āmyānē» («Ժողովրդական երգեր») և «Matalhā-ye fārsī» («Պարսկական հեքիաթներ») և մի շարք այլ հեքիաթներ:

Առաջին՝ «**Իրանում բանահյուսագիտության զարգացման հեղայթական հայեցակարգը**» ենթագլխում անդրադարձ է կատարվում ժողովրդական բանահյուսական ժառանգության հավաքման աշխատանքի առանձնահատկություններին: Այս գործին գիտականորեն է վերաբերվել Ս. Չեդայաթը: Փարվիզ Նաթելի հանլարին այս առիթով հետևյալն է գրում. «Թեկուզ ժողովրդական բանահյուսության օգտագործումը գրականության մեջ Դեհխոդային է վերագրվում, բայց այն մարդը, ով այս գործը ամենայն հնտությամբ, պատշաճությամբ և ուժով կատարեց, և իր ստեղծագործություններով պարսկերեն լեզուն ավելի արտահայտիչ և նուրբ դարձրեց, Չեդայաթն էր»⁵:

Ս. Չեդայաթը արտասահմանյան ժողովրդական բանահյուսության նմուշներ ձեռք բերելու համար կապեր է հաստատում հայտնի արևելագետների հետ, ինչպիսիք են Արթուր Քրիստենսենը, Վ. Մինյուրսքին, Դ. Կամիսարովը, Ռոժե Լեսկոն, Մոհամեդ Ալի Ջամալզադեն և շատ ուրիշներ: Ս. Չեդայաթը կարողացավ մեթոդներ մշակել, սահմանումներ ձևակերպել, որպեսզի ապագայում իրանական բանահյուսության ուսումնասիրողները հնարավորություն ունենան հավաքած նյութերը գիտական ճանապարհով օգտագործել: Նա իր գործը կատարել է նպատակի հստակ գիտակցումով: Նա երբեք չի դադարել խրատուսելու իր հայրենակիցներին նրանց մասնակից դարձնելու ժողովրդական բանահյուսության հավաքագրման աշխատանքներին: Ս. Չեդայաթը հետևողական լինելով իր աշխատանքի նկատմամբ, ձեռք է բերում մեծ շտեմարան: Նա այդ նյութով զբաղվողներին այսպես է դիմում. «Ժողովրդական բանահյուսությունը զվարճանք չէ. նրան պետք չէ հպանցիկ մոտենալ: Այս գործի համար համբերություն, իմացություն, ճիշտ մտածողություն և գիտական տեղեկացվածություն է հարկավոր: Այն փաստաթուղթը, որտեղ փոփոխություն է արված, կամ մախադատությունները գրական կառույցից հանված են, կամ բանահավաքն ըստ իր ճաշակի բարոյական, կրոնական, խրատական մտքեր է ավելացրել, որևէ արժեք չի ներկայացնում»⁶:

Գիտականության առաջնայնություն և նյութին մոտեցման պատասխանատվություն. ահա այն հիմնական տարրերը, որոնց վրա խարսխվում է բանահյուսագիտության և ազգագրության մասին ունեցած հեղայթական հայեցակարգը:

Երկրորդ ենթագլուխ՝ «**Չեդայաթը բանահավաքչական գործի նախածեռնող և կազմակերպիչ**», վերաբերում է բանահավաքչական աշխատանքին և դրա արդյունավետությանը: «Օսանեհ» և «Neyrangēstān»

ուսումնասիրությունների հրատարակումից հետո (1931, 1933 թթ.) Իրանում ժողովրդական բանահյուսության և ազգագրական ուսումնասիրության ուղղությամբ տարվող աշխատանքները նոր թափ են ստանում: Հավաքագրված նյութերը մշակման և իրագործման համար դրվում են մշակույթի հիմնարկության վերահսկողության տակ, հիմնադրվում է մարդաբանական թանգարան: Ս. Չեդայաթը ժողովրդական բառ ու բանը և ազգագրական նմուշները գեղարվեստական խոսքի մեջ մատուցելիս չի աղավաղում, որովհետև նրա համար բուն նպատակը այդ ժառանգությանը հարազատ մնալն է: Օրինակ ունենալով նրա ծրագրերը և ականջալուր հորդորներին՝ շատերը հետևեցին Ս. Չեդայաթի ամենամեծ ժառայությանը: Այդ թվում են Աբուլղասեմ Էնջավի Շիրազին, Մոհամմեդ Ջաֆար Մահջուբը և շատ ուրիշներ:

ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

Ս. ՉԵՊԱՅԱԹԻ ԲԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԺՈՒՍԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Երրորդ գլուխը իր հերթին ստորաբաժանված է երկու ենթագլուխների՝ «**Նեյրանգեստան» ժողովածուն**» և «**Ս. Չեդայաթը՝ բանագիտության ուսումնասիրության ծրագիր մշակող և կազմակերպիչ**»:

Ս. Չեդայաթի քսան տարիների ուսումնասիրությունների արդյունքը միատեղված է «Farhang-e 'āmyānēye mardom-e Irān» («Իրանի ժողովրդական մշակույթ») գրքում: Այն բաղկացած է երեք գլխից՝ ա) «Neyrangēstān», բ) «Ժողովրդական մշակույթ» («Օսանեհ»), «Դայակների և մայրերի երգեր», «Օրորոցային երգեր», «Ժողովրդական երգեր», «Պարսկերեն առածներ», «Ժողովրդական բանահյուսություն կամ ժողովրդական մշակույթ», «Մի շրջանի ժողովրդական բանահյուսության հետազոտության ընդհանուր ծրագիր», գ) «Ամտիպ ուսումնասիրություններ» («Պատմություններ և հեքիաթներ», «Երգեր», «Առածներ և տեղական ասացվածքներ», «Չետագոտություններ» և «Նամակներ»):

Այս գլխում անդրադառնում ենք Ս. Չեդայաթի բանագիտական ուսումնասիրությունների առաջին արգասիքը եղող «Օսանեհ»-ին («Չեքիաթ», 1931): «Օսանեհ»-ն բարբառային դարձած «Afsānēh»-ն է, որը մշակակում է հեքիաթ, ավանդակեպ, առասպել կամ գրույց: «Օսանեհ»-ում հեղինակը խոսում է հասարակությանը պարզ և դյուրըմբռնելի ժողովրդական ստեղծագործությունները փրկելու մասին: Նա ներկայացնում է մի շարք երգեր, որոնք ստեղծվել են հատուկ, արտակարգ կամ բախտորոշ իրավիճակներ ներկայացնելու համար, ապա նշում է, որ ժողովրդական երգերից շատերը նույնիսկ կրում են մախախլամական ժամանակաշրջանի, հատկապես «Avēstā»-ի ազդեցությունը, ևօրինակներ է բերում: Ս. Չեդայաթը մանկական երգերի այն հետսներից է խոսում, որոնք կենդանիներն են, և գտնում է, որ մանկական երգերը համապատասխանում են երեխաների հոգեբանությանը այնպես, որ միշտ թարմ են մնում, և ոչինչ չի կարող դրանց փոխարինել: Այս երգերի կողքին ընդգրկել է նաև մի քանի մանկական խաղերգեր և հանելուկներ: Նա օրորոցայինները արժևորում է որպես մանկան ականջին հասու դարձող առաջին մեղեդիներ: «Ժողովրդական երգեր» («Tarānēhāye 'āmyānē») բաժնում Սադեղ Չեդայաթը բարձր է գնահատում բանահյուսության այդ տեսակը՝ որպես ժողովրդի հույզերի, հոգսերի ու ակնկալիքների ամփոփանք:

⁵ Majalē-ye Sēpīd o Sīyāh, 1346, vol. 15, no 11, p. 15.

⁶ Hēdāyat S., Farhang-e 'āmyānēye mardom-e Irān, Tehran, 1385, p. 259.

արտահայտություն: Ժողովրդական երգերի այս բարձր արժևորումներում իսկ ակնյատ է Ս. Յեդայաթի նախանձախնդրությունը՝ ոչ միայն փրկել ազգային մշակույթի այդ գանձերը կորստից, այլև հետագա սերունդներին հանձնել դրանք իրենց անխաթար, ամբողջական էությանը:

Յեդինական անդրադառնում է իրանական մի քանի ժանրերի՝ մանրամասնելով դրանց առաջացման հանգամանքները և կատարման ընթացակարգը (դյուցազներգական, կատագերգական, սգո և ողբի): Ըստ հեղինակի՝ դյուցազներգությունը չափածոյի տարրական մոտիվ է: Դրանց նյութը ընդհանրապես ռազմական բախումներ են, փահլևանի, ցեղապետի, զինվորի կամ հայրենակցի վերադարձն է: Ողբերգերը ընդհանրապես կանայք են ներկայացրել: Նման ողբապեր հավանաբար եղել են ամբողջ Մերձավոր Արևելքում: Այս արարողությունը «Սուխոշ» (Սիավոշի սուգը) են անվանում: Նույն գործողությունը Կորս (Corse) կղզում կատարում են կանայք, որոնց անվանում են Voceri (աղաղակ, ճիչ - Ա.Յ.): Այս սովորույթը հույների մոտ էլ է եղել: Իսկ կատակերգերը հորինվել են հատուկ առույգ տրամադրություն ստեղծելու և զվարճացնելու նպատակով: Այս երգերը հաճախ նաև երևոյթները բացատրելու միտում ունեն: Ս. Յեդայաթը գտնում է, որկատակերգերը տարբերակներ ունեն և ժամանակի ընթացքում փոփոխության են ենթարկվում, սակայն նա իր «Ժողովրդական մշակույթ» ժողովածուում միայն պարսկերեն մի տարբերակ է ներկայացնում, իսկ որպես օտար ազգի օրինակ, հիշատակում է Կոմիտաս Վարդապետի մշակած հայկական գեղջկական երգերի ցանկից «Պնացեք տեսեք ո՞վ է կերել այժր, Պնացին տեսան գայլն է կերել այժր...» հայտնի կատակերգը:

Ս. Յեդայաթի ժողովրդական երգերի հատվածում տեղ են գտել նաև հարսանեկան ծեսին, հարսի և սկեսրոջ, ամուսինների հարաբերություններին վերաբերող երգեր: Ըստ Ս. Յեդայաթի՝ հեքիաթները պարսկական արձակի արժեքավոր ու կենսունակ մոտիվներից են, իսկ դրանց ստեղծողն ու պահպանողը՝ ժողովուրդը: Ինչպես մյուս ազգերի մոտ, հեքիաթները իրանական բանահյուսության մեջ նույնպես ամենահին, ամենահարուստ և ամենատարածված ստեղծագործություններից են: Դրանք իրենց վրա կրել են ժողովրդի կյանքի, մտածողության կնիքը: Նրանց հիմնական բովանդակությունը բարու հաղթանակն է չարի դեմ, լուսի ու խավարի, հուրի-փերիների և դևերի պայքարը և այլն: Վերջում անդրադարձ է կատարվում հեղինակի անտիպ ուսումնասիրություններին:

Առաջին «Նեյրանգեստան» ժողովածուն» ենթազխում կանգ ենք առել ժողովածուի առանձնահատկությունների վրա: Ժողովրդական բանահյուսությունը և ազգագրությունը առավել խորությամբ ճանաչելու և տեղեկություններ ստանալու նպատակով Սադեդ Յեդայաթը հիմնվել է թե՛ տեղական և թե՛ արտասահմանյան աղբյուրների վրա: «Nēyrangēstān» վերնագիրը ընտրել է՝ ելնելով աշխատության բովանդակությունից. այստեղ հատկապես համակողմանիորեն են ներկայացված ժողովրդական հավատալիքները, հմայական արարողությունները և ծեսերը: Ընդամիս՝ պարսկերեն «Nēyrang» նշանակում է հմայություն, կախարհանք: Արևելագետ Ս. Ա. Կիսլյակովը այս մասին նշում է. «Ինչպես գրում է հեղինակը (Ս. Յեդայաթը - Ա.Յ.)՝ գիրքն ինքը անվանել է սասանյանների ժամանակաշրջանի կրոնական պահլավերեն գրքերից մեկի հետևողությամբ, որը պարունակում է աղոթքներ և

նզովքներ: Նեյրանգեստան բառը նշանակում է «Կախարհանքների երկիր», «Յրաշքների երկիր»⁷:

Սակայն ընդգծենք, որ պահլավերենով գրված հուշարձաններից «Nēyrangēstān»-ը⁸ գործածվում էր զրադաշտականների ծիսական արարողությունների ժամանակ, մինչդեռ Ս. Յեդայաթի ուսումնասիրությունը բովանդակությամբ համադրելի չէ պահլավական նույնանուն հուշարձանի հետ:

«Nēyrangēstān»-ի առաջաբանում Ս. Յեդայաթը, իր մտահոգությունը հայտնելով հասարակության մեջ տարածված նախապաշարունների ու սնոտիապաշտության վերաբերյալ, դրանք դիտում է որպես ժողովրդական զանգվածների խավարանտության պահպանման գլխավոր գործոն: Վերլուծելով և լուսաբանելով դրանց առաջացման և ամրակայման սոցիալ-պատմական պատճառները նա փորձում է առաջընթացը խոչնդոտող այդ չարիքի դեմ պայքարելու եղանակներ առաջարկել: Նրա համոզմամբ, հնագույն պատմությունը և այլ ժողովուրդների հետ սերտ շփումները ազգային հարուստ մշակույթի կազմավորման կարևոր գործոններն են: Այդ պատճառով նա անհրաժեշտ է համարում իրանական մշակույթի համապատասխան փուլերի ուսումնասիրությունը կատարելիս անդրադառնալ նշված համապատասխան իրողություններին: Ս. Յեդայաթը հանգամանորեն անդրադառնում է նաև հավատալիքների և կրոնների ծագումնաբանական խնդիրներին: Նա իրանական նախապաշարունները, հավատալիքները և ծեսերը ըստ ծագման և սկզբնաղբյուրի երկու մասի է բաժանում՝ ա) տեղի հնդիրանական նախնիներից մնացած հիշատակներ: Ըստ հեղինակի, իրանցիների մեջ արմատավորված և լայն տարածում գտած այն հավատալիքներն են, որոնք իրենց հետ բերել են արիական ցեղերը՝ տեղափոխվելով Իրանի բարձրավանդակ: Դրանք կապված են տիեզերքի և բնության տարրերի՝ արևի, լուսնի, վիշապների, կենդանիների, բույսերի և թռչունների ոգեպաշտության և նրանց միջոցով գուշակությունների հետ: Ըստ Յեդայաթի՝ այս հավատալիքները զուտ իրանական են, և դրանց ակունքները նույնիսկ զրադաշտականությունից շատ առաջ պետք է փնտրել:

բ) պարթևներից, օտար ազգերից՝ հույներից, հռոմեացիներից, հիմնականում սեմական ցեղերից ներմուծված սովորույթներ: Այս, երկրորդ խմբի հավատալիքները, նրա համոզմամբ, կազմավորվել են մինչև աքեմենյանների ժամանակաշրջանը, և դրանց տարածողներն ու քարոզիչները սեմական ցեղին պատկանող, կախարհությամբ, աստղագուշակությամբ և բախտագուշակությամբ զբաղված մոգերն էին: Իրան ներթափանցած կախարհություններին, գուշակություններին և այլ հավատալիքներին Սադեդ Յեդայաթը անդրադարձել է դեռևս Ֆրանսիայում եղած տարիներին գրած «Jādūgarī dar Īrān» («Կախարհությունը Իրանում») վերնագրով հոդվածում, որը հրատարակվել է «Le Voile Dis» ամսագրում: Ս. Յեդայաթը ժողովրդական բանահյուսությունը և ազգային մշակույթն ուսումնասիրում է ոչ միայն նրանց զուտ իմացաբանական արժեքները բացահայտելու նպատակով, այլև

⁷«Nēyrangēstān»-ի ռուսերեն տարբերակը Ս. Կիսլյակովի թարգմանությամբ և ընդարձակ առաջաբանով հրատարակվել է նախկին ԽՍՀՄ ՊԱՍ ազգագրության ինստիտուտի ժողովածուում: Տե՛ս՝ «Переднеазиатский этнографический сборник 1», АН СССР, М., 1958, стр. 259.

⁸«Nēyrangēstān»-ը զրադաշտականների սուրբ գրքի՝ «Avēstā»-ի մի հատվածն է: Այն պարունակում է կրոնական ծիսակատարության օրենքներ և մեկնաբանություններ:

իրանական ինքնատիպ մշակութային շերտերը այլացել, եկամուտ տարրերից գատելու մտահոգությամբ, քանզի վերջիններս Յեդայաթի համոզմամբ ներսից հարվածում են իրանական ազգային անվտանգությանը՝ խեղելով իրանական ցեղային ինքնությունը:

Առաջաբանից և 23 գլուխներից բաղկացած ուսումնասիրության բովանդակությունը պայմանականորեն կարելի է ներկայացնել թեմատիկ բաժանումներով. տոնածիսական ավանդույթներ («Ամուսնական ծես», «Կնոջ հղիություն», «Երեխա», «Հիվանդությունների ծես», «Մի քանի հնագույն տոներ»), հավատալիքներ («Տարբեր հավատալիքներ և ծիսակատարություններ», «Մուրազների իրականացում», «Մահ», «Գուշակություն մարմնի անդամների միջոցով», «Բախտագուշակություն, կանխագուշակություն, հավահմայություն, թռչնահմայություն», «Ժամանակ, օր, օրվա ժամեր», «Հասարակական խրատանի», «Իրերը և նրանց առանձնահատկությունները», «Բույսեր և ընդելեն», «Սողուններ և գեռուններ», «Թռչուններ և հավազգիներ», «Ընտանի և վայրի կենդանիներ», «Նշանավոր վայրեր և իրեր»), ժողովրդական բանարվեստ («Խրատներ և գործնական բնույթի հավատալիքներ», «Մի քանի արտահայտություններ և ասացվածքներ», «Ժողովրդական հեքիաթներ»):

Երկրորդ ենթագլխում՝ «Սաղեղ Յեդայաթը՝ բանագիտության ուսումնասիրության ծրագիր մշակող և կազմակերպիչ», ներկայացված է հեղինակի կողմից կազմված չորս հոդվածները, որոնց մեջ արտացոլված են հեղինակի մշակած գիտական ծրագրերը և հորդորները: Նա գործի հենց սկզբից այն ճիշտ հետևությանն էր հանգել, թե իր գործը ոչ միայն ժողովրդական բանարվեստի նյութերը փրկելն է, այլև զուգընթաց գիտական ծրագիր մշակելը, ինչը ոչ պակաս կարևոր էր գիտության հետագա զարգացման համար:

Նրա հոդվածները հաջորդաբար լույս են տեսնում «Soxan» ամսագրի չորս համարներում 1. «Folklor yā farhang-e tādē»⁹ («Ֆոլկլոր կամ ժողովրդական մշակույթ») օրինակներ, բանահավաթի ցուցումներ և աշխատանքի կազմակերպում: 2. «Tarh-e kolī barāyē kāvoš-e folklor-e yēk mantaqē»¹⁰ («Մի շրջանի (տարածական առումով - Ա.Յ.) ուսումնասիրության ընդհանուր ծրագիր»): 3. «Folklor yā farhang-e tādē»¹¹ («Ֆոլկլոր կամ ժողովրդական մշակույթ») ուսումնասիրության սկիզբը: 4. «Folklor yā farhang-e tādē»¹² («Ֆոլկլոր կամ ժողովրդական մշակույթ»): Վերջին երկուսը ունեն գրեթե նույնական խորագրեր: Ա. Յեդայաթի հոդվածները իր ժամանակաշրջանում գիտականության և մեթոդաբանության տեսակետից վերջնական և ամբողջական աշխատանքներ էին և ոչ միայն հեղինակի բարձր գիտակցության և մտածողության, այլև արտասահմանյան բանագետների և ազգագրագետների հետազոտությունների լայն և բազմակողմանի ուսումնասիրության արդյունք: Գիտական հոդվածները շաղկապված են և լրացնում են մեկը մյուսին:

⁹ Majalē-ye Soxan, ʿesfand 1323, 2nd year, no. 3.

¹⁰ Majalē-ye San, farvardin 1324, 2nd year, no. 4.

¹¹ Majalē-ye Soxan, ordibēhēšt 1324, 2nd year, no. 5.

¹² Majalē-ye Soxan, xordād 1324, 2nd year, no. 6.

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մեր ատենախոսության սահմաններում հնարավորինս համակողմանի ուսումնասիրելով XX դարի իրանական գրող, բանահավաթ և բանագետ Սաղեղ Յեդայաթի կյանքն ու ստեղծագործական հատկանիշները՝ հանգել ենք հետևյալ եզրակացությունների.

- XIX դարի վերջից սկսած մինչև XX դարի սկիզբը Իրանը՝ հազարամյակների պատմություն ունեցող երկիրը, գտնվում էր սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային զարգացման բարդ ու հակասական վիճակում և սոցիալական մակարդակով զիջում Արևմուտքի պայմաններին: Ղաջարական թագավորության ժամանակաշրջանում, եվրոպական երկրների, մասնավորապես Ֆրանսիայի հետ ունեցած կապերի արդյունքում Իրանի տնտեսական և մշակութային կյանքում զարգացման նոր հնարավորություններ են բացվում: Տեղական առաջընթացը մի կողմից, Արևմուտքի հետ մշակութային կապերը մյուս կողմից պարարտացնում են գեղարվեստական արձակի հողը և առաջընթացի նոր հեռապատկերներ ստեղծում:

- XX դարի 20-ական թվականներին լուսավոր գաղափարներով համակված գործիչները գեղարվեստական գրականության նոր ժանրերի՝ վեպի, պատմվածքի, վիպակի, նովելի օգտագործմամբ մերկացնում են կյանքի արատները, երկրում տիրող իրականությունը, վերլուծում են ժողովրդին հուզող, բայց քողածածկ քաղաքական և ազգային խնդիրները, արթնացնում հայրենակիցների ազգասիրության ոգին և նրանց մեջ զարգացնում պայքարելու ոգին:

- Քաղաքական և մտավոր կյանքում տեղի ունեցած այս վերելքում էլ ձևավորվում է արվեստագետ Սաղեղ Յեդայաթի մտավոր և քաղաքական աշխարհայացքը: Նրա գործունեության համար լայն հնարավորություններ են ստեղծում ընտանեկան բարեկեցիկ պայմանները, ապա արտասահմանում ապրելու գործոնը՝ նախ Բելգիայում, ապա Ֆրանսիայում, իսկ ավելի ուշ Յնդկաստանում, ուր սովորում և ուսումնասիրում է պահլավերեն լեզուն և գրական դասական երկերը:

- Ճիշտ է, նրան չհաջողվեց հիմնավոր և ավարտուն կրթություն ստանալ, սակայն եվրոպական շփումները և գրականության ընթերցանության անհագ ծարավն իրենց կնիքն են թողնում աշխարհայացքի և գրական ճաշակի ձևավորման ընթացքի վրա:

- Ա. Յեդայաթը իր ստեղծագործություններով պարսկական գրականության զարթոնքի մեջ մեծ ազդեցություն ունեցավ: Նա Իրանի ժամանակակից գրական աշխարհում առաջիններից էր, ով նախածեռնեց բանահյուսական և ազգագրագիտական ոլորտների ուսումնասիրությունը և դարձավ շատերի ուսուցիչը:

- 30-ական թվականներին գրականության մեջ գերիշխող ժանրերը՝ վեպը, նովելը, պատմվածքը, զգալի զարգացում ապրելով, հասարակությանը հուզող խնդիրներն արծարծելու և դրանց լուծումներ գտնելու ամբիոն են դառնում:

• Ա. Յեդայաթի համար արծակի բնագավառում ուսուցիչներ եղան Էդգար Ալեն Պոն, Գի դը Մոպասանը, Ֆրանց Կաֆկան, Անտոն Չեխովը եւ ուրիշներ: Լա առաջինը Ֆ. Կաֆկայի և Ա. Չեխովի փոքր պատմվածքներից թարգմանեց պարսկերեն:

• Ա. Յեդայաթի ինքնուրույն պատմվածքները լեցուն են ժողովրդական պարզ և հասկանալի արտահայտություններով, ասացվածքներով, ինչն էլ յուրահատուկ նրբերանգներ և իմաստ է հաղորդում նրա ստեղծագործություններին: Քաջածանոթ լինելով իրանական բազմաժանր հարուստ բանահյուսությանը և արժևորելով այն որպես իր ժողովրդի աշխարհընկալման և խոսքարվեստի համաձուլվածք՝ նա չէր կարող հայրենի բանահյուսության արտահայտչական հնարավորությունները չօգտագործել իր գեղարվեստական երկերը կերտելիս:

• Գեղարվեստական գրականության ասպարեզում լայնահուն պատկերացումների տեր Ա. Յեդայաթը համարվում է իր ժամանակի լավագույն արծակագիրներից մեկը, որը նաև համաշխարհային ճանաչում գտավ:

• Ա. Յեդայաթի բազմաժանր ստեղծագործական աշխարհն ընդգրկում է ժողովրդական բանահյուսության և ազգագրական հետազոտություններ և ուսումնասիրություններ՝ «Neyrangēstān» և «Īsānēh», ժողովրդական մշակույթի և ազգագրության գիտական ուսումնասիրության մեթոդաբանության ծրագրի ներկայացում, առեղծվածային և խորհրդավոր իմաստներ պարունակող պատմվածքներ՝ «Būf-e kār» («Կույր բուն»), «Sē qatrē xān» («Երեք կաթիլ արյուն») և այլն, ժողովածուներ, որոնք ընդգրկում են ռեալիստական պատմվածքներ՝ «ʿAlavīye Xānom», «Sag-e vēlgard» («Թափառաշրջիկ շունը») և այլն, երգիծական ստեղծագործություններ՝ «Xar-e dajāl» («Նեռի ավանակը»), «Tur-e morvārī» («Մարգարտե թնդանոթը») և այլն, դրամատիկական պատմվածքներ՝ «Māzyār», «Parvīn doxtar-e Sāsān» («Փարվին Սասանի դուստրը») և այլն, թարգմանություններ պահլավերեն գրական հուշարձաններից՝ «Kārnāmē-ye Ardēšīr-e Bābakān», «Zand-e Vahman Yasn» և այլն, թարգմանություններ արտասահմանյան հայտնի գրողներից՝ Անտոն Չեխով, Ֆրանց Կաֆկա, Ժան Պոլ Սարտր, Ռոժե Լեսկո և այլն, գիտական և փիլիսոփայական հոդվածներ, գրաքննադատական աշխատություններ (խոսքը հատկապես վերաբերում է Օմար Խայյամի ստեղծագործություններին), ուղեգրություն և այլն:

• 1931-1933 թթ. նրա հրատարակած երկու փոքրիկ գրքերը՝ «Īsānēh»-ն և «Neyrangēstān»-ը, սկիզբ դրեցին էթնոգրաֆիայի և ֆոլկլորի նյութերի ամբողջացմանը և հանդիսացան իրանական ժողովրդական արվեստի և կենցաղի ուսումնասիրման աղբյուր արևմտաեվրոպական գիտնականների հետագա աշխատությունների համար:

• Ի տարբերություն նախորդների՝ Ա. Յեդայաթը բանահյուսությունը և բանահյուսագիտական նյութերի ուսումնասիրությունը կատարում է եվրոպական հիմունքներով և ներկայացնում իր ժամանակի համար անգուգական գիտական հետազոտական ծրագիր:

• Ա. Յեդայաթը, որպես իրանական ժողովրդական բանահյուսության ուսումնասիրությունը գիտական հիմունքներով ներկայացնող գիտնական և նրա սկզբնաղիք, բարձր պատասխանատվություն ունի. նա իր գործը կատարել է նպատակի հստակ գիտակցումով:

• Սադեղ Յեդայաթի քսան տարիների աշխատանքն ամփոփված է «Իրանական ժողովրդական մշակույթ» գրքում, որն ընդգրկում է «Նեյրանգեստան», «Օսանե» ժողովածուները, հեղինակի գիտական ծրագիրն ու անոթի գործերը:

• Բանահյուսությամբ բազմաթիվ հետաքրքրվողներ հետևեցին Ա. Յեդայաթի օրինակին և դարձան լուրջ հետազոտողներ: Հանդես եկան բազմաթիվ բանահավաքներ, որոնք սկսեցին հավաքագրել և ուսումնասիրել հայրենի բնակավայրերում սփռված ժողովրդական բանահյուսության տարատեսակ ձևերը: Նրանցից կարելի է մատնանշել Աբուլասեն Էնջավի Շիրազիին, Սոհամմեդ Ջաֆար Մահջուբին, Մահմուդ Քաթիրային, Ալի Բուլոքբաշիին և շատ ուրիշների:

Ա. Յեդայաթը կարողացավ մեթոդներ մշակել, բանաձևել սահմանումներ, որպեսզի ապագայում բանահյուսագիտությամբ զբաղվողները հնարավորություն ունենային հավաքած նյութերը գիտական ճանապարհով օգտագործել: Ա. Յեդայաթի ծրագրային մոտեցումները լիովին բավարարում էին ժամանակի բանահյուսության տեսության պահանջներին: Տասնամյակներ անց էլ մասնագետները և գիտնականները կիրառում են նրա պատվիրանները, որոնք նոր սերունդի համար ուղեցույցի արժեք ունեն:

1. «Սաղեղ Յեղայաթի արծալի բանահյուսական հենքը», «Կանթեղ» Գիտական հոդվածների ժողովածու, թիվ 4(49), Եր., 2011 թ., էջ 26-37:
2. «Սաղեղ Յեղայաթի «Նեյրանգեստան» ազգագրական ժողովածուն», «Իրան-Լամե» Արևելագիտական հանդես, հատոր 44-45, Եր., 2012-2013 թ., էջ 158-162:
3. «Սաղեղ Յեղայաթի բանահյուսական ժողովածուն «Օսանե», «Արևելագիտության հարցեր» Գիտական հոդվածների ժողովածու, թիվ VII, Եր., 2012 թ., էջ 483-498:
4. «Կոմիտասի մշակած ժողովրդական մի երգի արծազանքը Իրանական բանագիտության մեջ», «Պատմաբանասիրական հանդես», թիվ 3(191), Եր., 2012 թ., էջ 156-161:

ЯХЯМАСИИ АНАИТ ИВАНОВНА

“ФОЛЬКЛОРНАЯ НАСЛЕДИЕ САДЕГА ХЕДАЯТА”

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук

По специальности 10.01.07 “Иностранная литература”

Защита состоится 28 Марта 2014 года, 14:00 на заседании

специализированного совета армянской и зарубежной литературы 003

Института литературы имени М. Абегамяна НАН РА

По адресу: г. Ереван, ул. Григора Лусаворича, 15

Работа посвящена иранскому фольклористу Садегу Хедаяту, его этнографическому наследию и роли в иранской этнографии. Выбор темы обусловлен большим интересом в Иране к вопросам формирования фольклористики и этнографии как науки, а также тем фактом, что в армянской литературе до сих пор С. Хедаят не представлен всесторонне как фольклорист и этнограф.

Исходя из этого обстоятельства, в трех главах диссертационного исследования («Формирование Садега Хедаята как писателя и фольклориста», «Садег Хедаят как основоположник иранской фольклористики и этнографии» и «Этнографическое наследие Садега Хедаята») мы обратились к страницам жизни и творчества С. Хедаята, к разработанной им на уровне этнографии научной программе.

Работа состоит из трех глав.

В рамках нашей диссертации, всесторонне исследовав в пределах возможного жизнь и творчество иранского писателя XX века, фольклориста и этнографа Садега Хедаята, мы пришли к следующим выводам:

- В период царства Каджаров в результате связей с европейскими странами, в частности, с Францией в экономической и культурной жизни Ирана открываются новые перспективы. С одной стороны, местный прогресс, с другой

стороны, культурные связи с западными странами подпитывали почву художественной прозы и создавали новые перспективы развития.

- В 20-ые годы XX века многие деятели, воодушевленные светлыми идеями, используя новые жанры художественной литературы – роман, рассказ, повесть, новеллу - обнажали пороки жизни, действительность, царившую в стране, анализировали скрытые политические и национальные проблемы, волнующие народ, пробуждали народолюбивую душу соотечественников и развивали у них дух борьбы.

- На этом подъеме политической и мыслительной жизни формируется ментальное и политическое мировоззрение искусствоведа Садега Хедаята. Широким возможностям его деятельности во многом содействуют благоприятные семейные отношения, а также факт проживания за границей, вначале в Берлине, затем во Франции, а позднее – в Индии, где он учился и изучал пехлеви и классические литературные сочинения.

- Правда, ему не удалось получить основательное и завершенное образование, однако европейские контакты и жадная жажда прочтения художественной литературы оставили свою печать на процессе формирования мировоззрения и художественного вкуса.

- С. Хедаят своим творчеством повлиял на расцвет персидской литературы. Он был одним из первых в сфере современной литературы Ирана, кто начал исследования в области фольклористики и этнографии и стал учителем для многих.

- Учителями Садега Хедаята в области прозы стали Эдгар Аллан По, Ги де Мопассан, Ф. Кафка, Антон Павлович Чехов и другие. Он является первым переводчиком на персидский язык рассказов Ф. Кафки и А.П. Чехова.

- Рассказы С. Хедаята полны ясных и понятных народных выражений, пословиц, что придает своеобразные оттенки и особый смысл его произведениям. Будучи хорошо знакомым с многожанровым иранским фольклором и высоко оценивая его как слияние народного мировосприятия и словесного искусства, он не мог не использовать выразительные особенности родного фольклора при создании своих художественных сочинений.

- Многожанровый творческий мир С. Хедаята включает народный фольклор и этнографические работы исследования («Neyrangestān» и «Ōsāneh»); представление программы методологии научного изучения национальной культуры и этнографии; имеющие загадочный и таинственный смысл рассказы («Būf-e kūg», «Sē qatrē xūn» и др.); сборники, включающие реалистические рассказы («’Alavīye Xānom», «Sag-evēlgard» и др.); сатирические произведения («Xar-e dajāl», «Tur-e morvāgī» и др.); драматические рассказы («Māzyār», «Parvīn doxtar-e Sāsān» и др.); переводы памятников литературы пахлеви («Kārnāmē-ye Ardēšīr-e Bābakān», «Zand-e Vahman Yasn» и др.); переводы произведений зарубежных писателей (Антон Павлович Чехов, Франц Кафка, Жан Поль Сартр, Роже Леско и др.); научные и философские статьи; литературно-критические работы (речь идет, в первую очередь, о произведениях Омара Хайама); путевые заметки и т. д.

- Опубликованные им в 1931-1933 гг. небольшие работы «Īsānēh» и «Nēyragēstān» положили начало завершеного обобщения этнографических и фольклорных материалов и превратились для последующих исследований западноевропейских ученых в источник изучения иранского национального искусства и быта.

- В отличие отпредшествующихис следователей изучение фольклора и материалов поэтнографии С. Хедаят осуществляет на основе европейской методологии и представляет несравненную для своего времени научно-исследовательскую программу.

- Его двадцатилетняя работа обобщена в книге «Farhang-e 'amyānēye mardom-e Īrān», которая включает сборники “Нейрангестан” («Nēyragēstān»), “Народное творчество» («Īsānēh»), научную программу автора и неопубликованные исследования.

- Многие, интересующиеся фольклором, последовали примеру С. Хедаята и стали серьезными исследователями. Из них следует отметить А. Энджави Ширази, Мохаммед Джафар Махджуба, Махмуд Катырай, Али Болукбаши и многих других.

Садег Хедаят сумел разработать методы, сформулировать пределы для того, чтобы последующие исследователи, занимающиеся фольклористикой, имели возможность использовать собранные материалы строго научным образом. Программные подходы С. Хедаята полностью удовлетворяют требованиям современной теории фольклористики. Даже спустя десятилетия специалисты и ученые используют его заповеди, имеющие для нового поколения ценность путеводителя.

Anahid Ivan Yahyamasih

“Sadegh Hedayat’s folklore heritage”

Dissertation for obtaining the degree of Candidate of Philology in the speciality 10.01.07 “Foreign Literature”

The defence of the Dissertation will take place on March 28, 2014 at 14:00 at a session of 003 specialized council of Armenian and Foreign Literature at the Institute of Literature after M. Abeghyan, National Academy of Sciences of RA: 15 Grigor Lusavorich str., Yerevan, Armenia

Summary

This work is devoted to Iranian folklorist Sadegh Hedayat, to his folklore heritage, and to the role he plays in Iranian ethnography. The choice of subject is based on the great interest in establishing folklore and ethnography as a science in Iran, and the fact that Hedayat has never been comprehensively presented in Armenian literature studies as a folklorist and ethnographer.

Considering this, we reviewed Hedayat’s life and creative works, and the research program that he developed in the sphere of folklore.

Within our dissertation, having studied as comprehensively as possible the life and creative characteristics of the Iranian writer, folk collector and folklorist Sadegh Hedayat, we came to the following conclusions:

- From the late 19th century until the early 20th century, Iran, a country with a history of thousands of years, was in a period of complicated and conflicting socio-economic, political and cultural development, and was behind the West in terms of its social conditions.

- During the Qajar Empire, thanks to connections with western countries, particularly with France, new possibilities opened in Iran’s economic and cultural life. Local progress on the one hand, and cultural connections with the West on the other, fertilized the ground of prose and created new prospects for progress.

- In the 1920s, activists — filled with bright ideas and using new genres of literature such as novels, short stories, novelettes, and novellas — exposed the blemishes of life, the prevailing reality in the country, analyzing the political and social problems which concerned people but remained veiled, awakened their compatriots’ patriotism, and developed their fighting spirit.

- During this rise in political and intellectual life, the artist Sadegh Hedayat developed his intellectual and political worldview. His prosperous family and the fact of living abroad (first in Belgium, then in France and later in India — where he studied and explored the Pahlavi language and its classical literary works) created a wide range of opportunities for his activity.

- Even though he did not succeed in getting a thorough and complete education, his European contacts and insatiable thirst for reading literature left their stamp on the process of forming his ideology and literary taste.

- Hedayat’s works had a great impact on the awakening of Iranian literature. In the modern literary world of Iran, he was among the first to initiate exploring the folklore and ethnography spheres, and became a teacher for many.

• In the 1930s, the prevailing genres of literature — the novel, novella and short story— were undergoing significant development and becoming a platform for raising issues of social concern and seeking solutions for them.

• In the sphere of prose, Hedayat's teachers were Edgar Allan Poe, Guy de Maupassant, Franz Kafka, Anton Chekhov, and others. He was the first to translate some of Kafka's and Chekhov's short stories into Persian.

• Hedayat's own stories are full with simple and clear folk expressions and proverbs which give special nuances and meaning to his works. Being well familiar with Iran's diverse and rich folklore and valuing it as a fusion of his people's worldview and art of speech, he couldn't refrain from using the vivid expressive possibilities of native folklore while creating his literary work.

• Hedayat, with his broad understanding of literature, is considered to be one of the best writers of his time and has also found international recognition.

• The diverse creative world of Hedayat includes:

• research and studies of national folklore and ethnography (§*Nēyrangēstān*! [*Land of Magic*] and §*Ōsānēh*! [*Tale*]);

• a methodological plan for scientific research of folk culture and ethnography;

• stories containing mystical and mysterious meanings (§*Būf-e kūr*! [*The Blind Owl*], §*Sē qatrē xūn*! [*Three Drops of Blood*], etc.);

• collections that include realistic stories (§*Alavīye Xānom*! [*Madam Alaviyeh*], §*Sag-e vēlgard*! [*The Vagrant Dog*], etc.);

• satirical works (§*Xar-e dajāl*! [*The Donkey of Evil*], §*Tup-e morvārī*! [*The Pearl Cannon*], etc.);

• dramatic works (§*Māzyār*! [*Mazyar*], §*Parvīn doxtar-e Sāsān*! [*Parvin, the Daughter of Sasan*], etc.);

• translations from Pahlavi literary monuments (§*Kārnāmē-ye Ardēšīr-e Bābakān*!, §*Zand-e Vahman Yasn*!, etc.);

• translations of the works of well-known foreign writers (Anton Chekhov, Franz Kafka, Jean-Paul Sartre, Roje Lesko, etc.);

• scientific and philosophical articles;

• literary criticism articles (particularly regarding the works of Omar Khayyam);

• travelogues, etc.

• Two small books by him, §*Ōsānēh*! and §*Nēyrangēstān*!, published in 1931-1933, started the completion of his works in folklore and ethnography, and served as a source for the work of Western European scientists conducting research into Iranian folk art and lifestyle.

• Unlike his predecessors, Hedayat was investigating folklore and folklore materials using European methods, and represents a scientific research program that was unparalleled for his time.

• Hedayat, as a scientist who presents the study of Iranian national folklore by scientific methods, and as the founder of this approach, has a very high responsibility: he did his work with a clear awareness of the goal.

• His 20 years of work is summarized in the book §*Farhang-e amyānēye mardom-e Īrān*!, which includes the §*Nēyrangēstān*! and §*Farhang-e amyānēye*! (*Folk Culture*) collections, the scientific program of the author, and the unpublished studies.

• Many interested in folklore followed the example of Hedayat and became serious researchers. There appeared many folk collectors who began to collect and study different forms of national folklore scattered across their native settlements. Among them we can mention Anjavi Shirazi, Mohammad Jafar Mahjoub, Mahmoud Katirai, Ali Bolukbashi, and many others.

Hedayat was able to develop methods and formulate definitions so that future folklorists could use their collected materials in a scientific manner. His programmatic approaches fully satisfied the requirements of folklore theory for that time. Even decades later, specialists and scientists continue to apply his commandments, which are valuable as guidelines for the new generation.